

RUS EDEBİYATINDA KARAMZİN VE DUYGUSAL HİKAYELERİ

Doç. Dr. Altan AYKUT

Avrupa'da 18. yüzyılın ikinci yarısında gelişmeye başlayan romantizm öncesi duygusal akım, I I . Katerina'nın saltanatının (1762—1796) son yıllarında Rus edebiyatında da etkisini göstermişti. Rus edebiyatında sentimentalizmin gelişmesiyle 18. yüzyılın "akılcı" dünya görüşü ve klasisizm akımı büsbütün kaybolmuş değildi. Fakat Karamzin'le birlikte, edebî türlerde ve dil alanında büyük bir değişim gerçekleşmeye başlamıştı.

Türk asıllı Nikolay Mihayloviç Karamzin (1766—1826) 1790 yıllarında Rus edebiyatındaki duygusal akımın öncüsü olmuştur. 19. yüzyılın ünlü eleştirmeni Belinskiy, 1790 yılı başlarından Puşkin'e kadar geçen yaklaşık otuz yılı Karamzin dönemi olarak adlandırır¹. Gençlik yıllarında Avrupa kültürünün hayranı olan Karamzin, Çar I. Petro ve "ilk Rus şairi" Lomonosov gibi, batıdaki gelişmeleri yakından izlemişti. I I . Katerina'yla edebî tartışmalara girişen ünlü gazeteci-yazar N. Novikov'un dergilerinde yazı hayatına başlayan Karamzin, o dönemde Thomson'un "Seasons" adlı eserini de Rusçaya çevirmişti. 1789 yılında bir buçuk yıl süreyle Almanya, İsviçre, Fransa ve İngiltere'yi dolaştıktan sonra ülkesine dönen Karamzin "Moskova Dergisi"nde (Moskovskiy jurnal) "Bir Rus Seyyahının Mektupları" (Pisma russkogo puteşestvennika, 1791—92) adlı eserini yayımlamaya başladı. Karamzin bu eserinde Avrupa'nın geniş bir panoramasını vermekle kalmıyor, aynı zamanda yeni bir dünya görüşü sunuyordu. Fransız İhtilâline tanık olan yazar, materyalist felsefeye karşı duygusal akım çerçevesinde dinî ve ahlâkî ilkeleri savunuyordu. Eser Rus edebiyatında olay yaratmıştı. Tasvirlerdeki lirizm, ince alaylar, konuşma diline yakınlığı, gözlemlerin keskin-

¹ Belinskiy'in 1843 yılında Puşkin üzerine yayımlamaya başladığı on bir makalenin ikincisi: Bkz. Belinskiy, V.G., a.g.e., İzbranme soçineniya, gos. izd. hud. üt., Moskova, 1947, s. 303.

ligi o güne kadar Rus edebiyatında görülmeyen anlatım özellikleriydi. Lirik anlatım biçimiyle duygularını dile getirmesi, yazarın klasisizmin "gösterişli" üslûbundan ayrıldığını gösteriyordu.

Karamzin yazı diline büyük bir yenilik getirmiş, Lomonosov döneminin kilise Slavcası ve Lâtince-Almanca sentaksı yerine Rusya'da Fransızcanın etkisiyle, soylu tabakanın konuşmaya başladığı deyim ve sözcükleri yazı diline aktarmıştı. Bu yazı dili kısa sürede birçok yazar tarafından benimsendi. Bu bir bakıma Lomonosov'un "yüksek, orta ve alt düzey" olmak üzere üç gruba ayırdığı yazı dilinin "orta"sını oluşturuyordu. Bu gelişme yazarlar arasında bölünmelere sebep oldu. Derjavin, Krđov, Griboyedov, Katenin ve Kühelbeker gibi yazarlar, A.S. Şişkov'un çevresinde toplanarak eski dili savunurken, Dmitriev, Neledinskiy-Meletskiy gibi şair ve yazarlar Karamzin'in yolunu izliyorlardı. Karamzin grubunun şairleri 18. yüzyılın "ode"larını terkederek Fransızların "poesie legere" türünü ve buna uygun üslûbu benimsediler.

Belinskiy, 1843 ydmda, Karamzin'in yenilikleri konusunda şöyle demiştir: "Karamzin Rus edebiyatında yeni bir dönem başlatmıştır. Pek çoklarının düşündüklerinin aksine, bu dönem yalnızca dildeki değişimlerle sınırlı kalmamıştır. Bir kimse tarafından geliştirilen ya da kendiliğinden ortaya çıkan dil reformu önemli sayılamaz... Fakat dilde, düşüncelerin sonucu olarak ortaya çıkan değişim önemlidir. Karamzin'in reformunun önemi buradadır. Onun yeni Rus edebiyatının kurucusu sayılmasının sebebi de budur."² Aynı makalede Belinskiy, Karamzin'in "Zavallı Liza", "Boyar Kızı Natalya", "Bornholm Adası" ve "Zamanımızın Şövalyesi" gibi hikâyelerinin hayatın gerçeklerini yansıtmaktan uzak olduğunu belirtmekle birlikte, bunları o dönem insanların duygu dünyasının bir aynası olarak değerlendirmiştir³.

Karamzin'in 1789 yılında "Gerçek Bir Rus Hikâyesi" başlığı altında yayımladığı "Yevgeniy ve Yuliya" da genç kahraman Yevgeniy'in ölümüyle sonuçlanan dramatik son, edebî geleneğe ters düşüyordu. Bu hikayesiyle Karamzin, Rus edebiyatında daima "iyiliğin" zaferiyle sonuçlanan roman ve hikâyelerin saltanatına son vermişti. "Yevgeniy ve Yuliya"da iki genç kahramanın evlenecekleri sırada "kader insanların anlayamadığı bir sırrın hikmetiyle" etkisini göstermiş, Yevgeniy hastalanmıştı. Dokuzuncu günü "ruhu fanî bedeninden ayrıldı". Yazar, okuyucuyu kendi dünya görüşü ve inancı doğrultusunda teselli et-

2 Belinskiy, V.G., a.g.e., ss. 303—304.

3 Belinskiy, V.G.. a.g.e., s. 304.

meye çalışıyordu: "İyilik sembolü, güzel ahlâklı sevimli genç dünyamızı terk etti. Fanî bedeni toprağın kucağında yatıyor, ama gerçek varlığı olan ruhu sonsuzluğun mutluluğunu tadarak sevgiliye kavuşacağı anı bekliyor. Elveda!"⁴

Karamzin'i üne kavuşturan en önemli hikâyesi "Zavallı Liza" (Bednaya Liza, 1972) dır. Goethe'nin "Werth©r" romanından etkilenecek kaleme alınan bu eserin karmaşık olmayan bir içeriği vardır. Hikâyede soylu tabakadan Erast'la köylü kızı Liza'nın mutsuz aşkı anlatılmaktadır.

Hikâyede Karanzin, J.J. Rousseau'nun etkisiyle, doğayı ve doğal yaşamı yüceltmek için idil ve pastoral türe özgü tasvirler veriyordu (çiçekler, güller, serin esen batı rüzgârı, güzel sözler, tatlı bakışlar, tatlı mutluluklar...). Soylu ve bencil Erast idil tarzında tablolar hayal ediyordu: "Erast durmadan romanlar ve idil eserler okuyordu. Sık sık hayalinle -şairlerin tasvirlerine inanılacak olursa- insanların, kaygısızca dolaştıkları çimenleri, gölgesinde dinlendikleri gül ve mersin ağaçlarını, tertemiz pınarları ve mutluluk içinde yaşanan günleri canlandırıyor. Yüreğinin çoktan beri özlediği kimseyi Liza'da bulmuştu. Erast 'doğa beni kucaklamak istiyor, bana mutluluk vaad ediyor!' diyerek hiç değilse bir süre için, içinde yaşadığı yüksek tabakadan ayrılmak istiyordu."⁵ Liza da benzer duygulan yaşıyordu. Sabahın erken vaktinde Moskova ırmağının kenarında kavalıyla sürüleri otlatan çobanı seyrederek hayale dalıyordu: "Erast şimdi sürüsünü otlatarak buradan geçseydi, ona 'günaydın çoban! Sürünüzü nereye götürüyorsunuz?' diye sorardım. O da tatlı bir gülümsemeye bana bakardı..."⁶ Fakat hayatın katı gerçekleri idil'e benzemiyordu. Yazar, hikâyesinde duygusallığı artırmak amacıyla idil tarzındaki tabloları, bunların zıddı olan dram unsuruyla karıştırmıştı. Erast, Liza'ya vaadlerde bulunarak onunla birlikte köyde mutluluk içinde yaşayacağı söylemesine rağmen onu aldatmıştı. Bu acıya dayanamayan Liza, kendini yaşlı meşe ağaçlarının gölgelediği derin havuza atarak hayatına son verir. Böylelikle, "zarif duygular" acı gerçeklere boyun eğmişti.

"Zavallı Liza" hikâyesi o dönemde gerçek bir olay izlenimi yaratmıştı. Şüphesiz bunda Karamzin'in gerçek bir mekân seçmiş olmasının

4 Sakalin, P.N., Dvoryanskie stili. Sentimentaizm. Ruşkaya Jiteratura GAHN, Moskova, 1929, b. 11., ss. 293—294.

5 Karamam, N.M., İzbranme soçineniya, izd. "Hudojestvennaya Hteratura", Moskova-Leningrad, 1964, c. 1, ss. 610—611.

6 Karamzin, N.M., a.g.e., s. 611.

payı büyüktü. Halk olayın geçtiği izlenimi verilen Simonov Manastırı civarını ziyaret ediyordu. Hikâyeye gerçek süsü veren bir başka unsur da yazarın Erast'la, ölümünden bir yıl önce tanıştığını belirterek, bu olayı ondan dinlemiş olduğunu söylemesiydi. Hatta yazar, Erast'm onu Liza'nın mezarına götürdüğünü söylüyordu. Karamzin duygusal akımın geleneklerine uygun olarak olaylara doğrudan katılıyordu. Yazar, "Zavallı Liza"da, gizemli bir gücün onu Liza'nın mezarının bulunduğu Simonov manastırının duvarlarına doğru cezbettiğini söylüyordu. O, Liza'nın mezarı başında uzun süre düşüncelere dalmayı seviyordu. Onun acısını paylaşan manastır duvarları ve mezarlık hikâyenin en önemli doğa tasvirlerini oluşturuyordu.

Karamzin 1792 yılında yayımladığı "Boyar Kızı Natalya" adlı duygusal hikâyede tarihî bir olayı aktaracakmış izlenimi yaratarak Moskova'nın özelliklerini, o günlerin yaşam biçimini, halkın geleneklerini, duygu ve düşüncelerini aktarır. Hatta o günün eğlencelerini ve oyunlarını da tasvir eder. Eserde boyar Matvey gençlere Rusya'ya Hristiyanlığı getiren prens Vladimir'in serüvenlerini anlatır⁷. Fakat Moskova'nın tarihî yaşam biçimi ve eserin kahramanları duygusal yönden idealize edilmişlerdir. Eserin bütün kahramanları gibi, adı belirtilmeyen çar da "iyi yürekli ve duyguludur". Duygusal akımın bütün olumlu karakter özellikleri boyar Matvey'de toplanmıştır. O, çarın sadık hizmetkârı, insanlığın sadık dostudur. Hikâyenin genç kahramanı Aleksey Lyuboslavskiy "çara sadakatte örnek alınacak" duygulu bir kimsedir. Boyar kızı Natalya da övgülerle anlatılır: "O ince ruhlu, dişi kartal kadar zarif, melekler kadar masum ve güzeldir..."⁸ Yazar, Natalya'nın güzelliğini çeşitli benzetmelerle aktardıktan sonra, kendi eserleri dahil olmak üzere döneminin edebiyat anlayışını hicvederek şöyle der: "Ben okuyucuların bildikleri bütün benzetmeleri sıralayarak, onların canını sıkmak istemiyorum. Çünkü yaşadığımız bu parlak dönemde artık güzelliği tanımlayan şiirsel benzetmeler hazinesi tükendi. Hatta şimdi pek çok yazar yeni arayışlar içinde sıkıntıdan kalemlerini ısıryorlar."⁹

Karamzin'in öteki duygusal hikâyelerinden farklı olarak "Boyar Kızı Natalya" mutlu bir sonla tamamlanır. Savaşa katılan Aleksey orduyla birlikte "kahraman" olarak Moskova'ya döner. Natalya'yla birlikte çarın huzuruna çıkar. Çar onu kucaklar ve ödüllendirir. Karamzin,

7 Karamzin, N.M., a.g.e., s. 622.

8 Karamzin, N.M., a.g.e., s. 626.

9 Karamzin, N.M., a.g.e., s. 626.

bu hikâyesinde Fyodor Emin'in ve Mihail Çulkov'un eğitici özellikteki uzun macera romanlarını ince alaylarla hicvediyordu. Hikâyesinin bir bölümünde Natalya'yla birlikte çarın gazabından kaçarak ormanlık bir bölgede saklanan Aleksey'in bu davranışını yorumlayan yazar, hassas ve duygulu kimselerin bu sahnelere acı göz yaşı dökmelerine gönlünün razı olmadığını söyler: "Ben burada okuyucuya, kandırılıp aldatılarak barbarlarla katillerin yuvasına düşen, korkunç kötülöklere tanık olan ve acı bir yaşamdan sonra zavallı babasının gözleri önünde ay baltayla idam edilen bir genç kızı canlandırabilirdim... Fakat o zaman hikâyem tarihî gerçekleri yansıtmazdı. Hayır, saygıdeğer okuyucum, sakın ol, göz yaşlarını dökmeye! Natalya haydutların eline düşmedi."¹⁰ Kısacası, duygusal yazar için "serüven" önemli değıldir.

Karamzin'in "Boyar Kızı Natalya" hikâyesi, Fyodor Emin'in "Femistokl'un Serüvenleri" ya da M.M. Heraskov'un "Numa Pompiliy" adlı felsefî ve didaktik alegorilerinden farklı olarak, Rus edebiyatında tarihî konuların işlendiğı eserlerin öncüsü sayılmaktadır¹¹.

Karamzin "Frol Silin" (1791) adlı hikâyesinde, toprağını herkesten iyi işleyen, çalışkan ve yardımsever bir çiftçinin hayatını tasvir ediyordu. Frol Silin kıtlık zamanında komşularına tahıl vererek yardım etmiş, iki serf kızı kölelikten kurtararak evlendirmişti. Rus edebiyatında azizlerin hayat hikâyelerini andıran bir yaklaşımla ele alınan bu eserde yazarın amacı, toplumun farklı kesimleri arasındaki tehlikeli düşmanlıkları iyilik ve yardımlaşma kavramlarıyla uzlaştırmaktı. Aynı zamanda sıradan bir insanın yüceltilerek eserin kahramanı yapılmış olması da bir yenilikti. Yazar. Frol Silin'in kulübesini büyük bir saygı içinde ziyaret edeceğini, eğer ölmüşse mezarında göz yaşları akitacağını söylüyordu.

Hikâyelerinde duygusal bir kimse olduğunu açıkça vurgulayarak, "Ah! Acıklı olayları, bana göz yaşı döktüren hikâyeleri seviyorum"¹² diyerek haykıran yazar, "Tristram Shandy"de olduğu gibi, sık sık konu dışına çıkmasını seviyordu: "Saygıdeğer okuyucum, konu dışına çıktığım için beni bağışla! Kalemimin tutsağı olan yalnızca Stern değıldir..."¹³

Karamzin, "Duygusuz İle Duygulu" (Holodny i çuvstvitelny) adlı eserinde antitez yaratarak karakter analizine girişirse de, duygusal

10 Karamzin, N.M., a.g.e., s. 644.

11 İstoriya russkoy literaturı, Akad. Nauk SSSR, lit. X-XVtII vekov, glav. rsd. D.D. Blagoy, izd. Akad. NauJ. SSSR, Moskova-Leningrad, 1958, c. 1, s, 636.

12 Karamzin, N.M.. a.g.e., s. 607.

13 Karamzin, N.M., a.g.e., s. 632.

hikâyelerinin çoğunda psikolojik analizlere dalmaz. Duygulu kahramanlarının iç dünyalarını derinlemesine incelemek istemez. Örneğin, "Zavallı Liza"da Erast'ın "tatlı sözlerinin büyüleyici bir ezgi gibi Liza'nın ruhunun derinliklerinde yankılandığını" anlattığı sırada kelemine elinden bıraktığını söyler.

Karamzin'in Rus edebiyatına getirdiği en önemli yeniliklerden biri onun okuyucuyla içten bir diyalog kurarak, dostça sohbe dalmak istemesiydi. Yazar, İskandinavya doğasındaki gotik bir şatonun tasviriyle süslediği, romantik alam geleneğine yaklaşan "Bornholın Adası" (Ostfov Borngolm, 1793) adlı hikâyesini şu sözlerle başlatır: "Dostlarım, güzel yaz sona erdi; altın renkli sonbahar solgunlaştı; yapraklar soldu; ağaçlar yapraksız ve meyvesiz kaldı. Dumanlı gökyüzü kasvetli bir deniz gibi dalgalanıyor. Soğuk toprağa kış çöküyor. Baharı karşılayacağımız mutlu güne kadar doğadan ayrılıyoruz. Kar fırtınalarından korunmak için evlerimize, sakın odalarımıza kapanıyoruz. Fakat canımız sıkılmıyor. Çünkü can sıkıntısını giderecek çarelerimiz var. Dostlarım, şimdi şöminelerimizde meşe ve kayınların alevi parlıyor. Varsın rüzgâr uğuldasın, pencerelerimiz bembeyaz karla kaplansın! Biz ateşin çevresinde toplanalım, birbirimize efsaneler, masallar anlatalım; geçmiş günleri yâd edelim."¹⁴

Karamzin'in hikâyelerindeki anlatım tekniği ve özellikle "Zavallı Liza" adlı eseri, yazıldığı dönemde büyük yankı uyandırmıştı. O dönemde aynı türde pek çok hikâyeler yayımlanmaya başlamıştı. Bunlar arasında A. İ. Kluşin'in "Zavallı M-v" (Nesçastnyı M-v, 1793) adlı hikâyesinde bu kez yoksul bir delikanlının soylu ve zengin bir kıza aşkı konu ediliyordu. M-v (Maslov) adlı kahramanın intiharıyla sonuçlanan bu hikâye gerçek hayattan alınmıştı¹⁵. Kluşin, Rus edebiyatının ünlü fabl yazarı Krılov'un grubundan, yani Karamzin'e karşı çıkan yazarlardan olmasına rağmen, çağın yeni akımına uyararak Karamzin'in anlatım biçimini kullanmıştı. Fakat Kluşin'in Karamzin'den farklı yönü, hikâyesinde toplum içinde bireylerin eşitsizliği konusuna değinmesiydi. Oysa Karamzin bu konuyu hiç bir şekilde ele almadığı gibi, bunu ima etmekten dahi kaçınmıştı. Örneğin yazar, "Zavallı Liza" da köylü kızını aldatarak ona para veren soylu Erast'ı yargılamak istemez: "Şu anda yüreğim kan ağlıyor. Erast'm nasıl bir insan olduğunu anlayamıyorum. Onu lanetlemek istiyorum, fakat dilim varmıyor. Başımı göğe kaldırı-

14 Karamzin, N.M., a.g.e., s. 611.

15 Blagoy, D.D., İstoriya russkoy literaturı XVIII veka, Moskova, 1951, s. 280.

yorum; yanağıma yaşlar süzülüyor..."¹⁶ Yazara göre, Erast da iyi kalplidir, fakat zayıf iradeli ve hoppadır. Yazar onu affeder. Çünkü o, Liza'nın ölümünden sonra bir türlü teselli bulamamıştır ve kendini onun katili gibi görerek acı çekmiştir. Hatta yazar, Erast'm öldüğünü belirttikten sonra "onlar belki şimdi barışmışlardır" diyerek teselli bulur.

N. Emin "Gül" (Roza) ve M. Suşköv¹⁷ "Rusya'nın Werther'i" (Rossiyskiy Verter) adlı hikâyelerinde Karamzm gibi, karşılıksız aşk konusunu işlemişlerdi. P. Makarov, V. İzmaylov ve P. Şalikov gibi yazarlar da Karamzin'in anlatım biçimini ve dil özelliklerini benimseyerek roman ve hikâyeler yazdılar.

"Dalgınlık İçinde Geçen Saatler" (Çası zadumçivosti, 1799) adlı hikâyenin yazarı Yakov Galinskiy, Karamzin'in anlatım tekniğini olağanüstü ölçülere vardırmıştı. Yazar, eserin önsözünde, düşünmeden yalnızca duygularının sesini dinleyerek plânsız bir hikâye yazdığını belirtiyordu. Ayrıca, önsözden sonraki "içerik" bölümünde, hikâyesinde geçen olayları kısaca anlatıyordu. Yazar, olayın geçtiği yerlerin adlarını önceden bildirmeyi de uygun görmüştü: "Olay P... şehrinde geçer. Genç kız T... şatosunda yaşamaktadır. Delikanlının düşüncelere dalarak dolaştığı yerler E... K.... kıyılarıdır..."¹⁸ Bununla hikâyede duyguların aktarılmasında bölünme olmaması amaçlanıyordu.

Ünlü eleştirmen Relinskiy, Karamzin'in Rus edebiyatındaki rolünü değerlendirdiği makalesinde şöyle demiştir: "Rusya'da yazı sanatı Karamzin'den başlayarak edebiyat oldu. Çünkü yetenekli Karamzin okuyucu kütlesi oluşturmayı başarmıştı. Onun edebiyata gösterdiği yön sentimentalizmdi. Bu akım çağın ruhuna uygun düştüğü için toplum içindeki davranışları da etkilemişti. Duygulu kimseler akın akın Liza'nın boş olduğu havuzun etrafında dolaşmaya geliyorlardı. Erast, Leon, Leonid, Melodor. Filalet, Nina, Lila, Emilia ve Yulia'larm sayıları olağanüstü artmıştı. En sakin günlerde dahi hava, iç çekmelerin etkisiyle rüzgârlanıyordu. Irmak gibi göz yaşları akıyordu. Bugün bize gülünç geliyor, fakat o zaman bütün bunların derin bir anlamı vardı. Edebiyat ilk kez toplumun duygu ve düşüncelerini dile getirerek derin bir ahlâkî etki yaratmıştı."¹⁹

16 Karamzin, N.M., a.g.e., s. 619.

17, 1792 yılında on yedi yaşında "Rusya'nın Werther'i"ni yazan M. Suşkov bir süre sonra intihar etmişti.

18 Skipina, K.A., O çüstvitelnoy povesti, Sbornik "Russkaya proza" pod redaktsiey B.M. Ehyenbauma i YU. N. Tıyanova, Moskova, 1964 ss. 41—42.

19 İstoriya russkoy literaturı, a.g.e., s. 638.

Karamzin'in hikâyeleinde duygu ve düşüncelerini özgürce aktarması, dili büyük ölçüde kilise Slavcasmdan arındırması, ritmik ve lirik üslûbu, macera romanlarına özgü karmaşık ve didaktik anlatım biçiminden kaçınması, psikolojiye önem vermesi, kahramanlarının ruh halini-yancitan doğa tasvirleri sunması ve özellikle, insanı ahlâkî yönden yücelterek ele alması 19. yüzyıl Rus edebiyatının gelişmesini etkileyen yeniliklerdi.